

KÖNYVEK

FÖLDES GYÖRGYI

foldes.gyorgyi@abtk.hu

ORCID: 0000-0002-2604-5800

GYIMESI TÍMEA. *Elmozdulások és riturnáliák a kortárs francia és magyar irodalomban*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2024 (online megjelenés: 2023). <https://doi.org/10.1556/9789634549772>, hozzáférés: 2025.05.02, <https://mersz.hu/gyimesi-elmozdulások-es-riturnaliak/>.

Gyimesi Tímea alapos és érdekes szempontokat felvető könyvének legfontosabb tétje Gilles Deleuze és hozzá kapcsolódóan Félix Guattari munkásságának áttekintése, újragondolása, belehelyezése egy tágabb kontextusba korunk filozófiai gondolkodásának feltérképezésével, valamint annak felmérése, hogy ugyanebben az összefüggérendszerben milyennek mutatkozik a kortárs francia és magyar irodalom képe. (Tegyük hozzá, a francia tudományos szcénában aktuálisan elfogadott kritikai beállítódás felől a szerző rákérdez a „kortárs” és a „francia” szavak jelentésére is; ráadásul a könyvben leginkább a francia összkép rajzolódik ki teljes egészében, a magyar irodalom területéről csak néhány író munkássága kerül szóba.) A könyv nem annyira monográfia, inkább tematikus tanulmánykötet, különálló írásokat tartalmaz, amelyeket végigolvasva rajzolódik ki a fenti gondolati ív. Vagy másképp szólva az mutatkozik meg – ahogy a szerző bevezetőjében írja –, hogyan működik a Deleuze-zel és Guattarival való olvasás programja, amely összesímit olyan, látszólag eltérő témákat és értelmezési kereteket, mint ember és gép viszonya, ökoton és utópia, episztemokritika, téri fordulat, figyelemökológia, empátia, ökokritika, új paradigmák az irodalomban. Gyimesi Tímeának egyébként nem ez az első „Deleuze-könyve” – 2009-ben jelent meg *Szökésvonalak. Diagrammatikus olvasatok Deleuze nyomán* című munkája –, de ez az új tanulmánygyűjtemény szá-

mot vet a filozófiában és irodalomtudományban azóta végbement szemléletváltással is, s ezen belül leginkább az ökológiai iránnyal vállal gondolat-közösséget.

A kötet első felének tanulmányai elsősorban inkább filozófiai érdekeltségű szövegek, amelyek az alapfogalmakat határozzák meg – bár nyomokban tartalmaznak irodalmat, mint Deleuze Proust-írásainak, azok argumentációs váltásainak bemutatásakor, vagy a Danilo Kišről szóló kitérő esetében. Előbbi téma például azért válik a szerző számára fontossá, mert Deleuze Proust-könyvének állomásait átnézve végigtekinthetjük azt a változást is, amely a filozófus életművében „a struktúrától a rizómán át a redőig, az interpretációtól a tapasztalásig, a kritikától a klinikáig, a látás optikai rendszerétől a haptikus látásig, a totalizált szubjektumtól a szervek nélküli test fogalmáig vezet” (31). Danilo Kiš pedig azért kap nagy szerepet Gyimesinél, mert prózájában olyan, időtől és helytől, illetve azok párhuzamosságától függetlenedő képiséget hoz létre, amelyet Deleuze a filmképek kapcsán vesz észre. Többek között ez a Bergson koncepciójához is kapcsolódó – villódzó, tűnékeny, elmozduló, folyamatként jelentkező – kép keresése az, ami közös nevezőre hozza a könyvben vizsgált írókat is: Danilo Kiš, Proustot, Beckettet, Tolnai Ottót, Marguerite Duras-t, Jean-Philippe Toussaint-t és Marie Darrieussecqet.

Gyimesi Tímea emellett Krasznahorkai László regényeit is elemzi, őt Marie Darrieussecqkel állítja párhuzamba: a szerző esetükben két olyan, látszólag eltérő írói univerzumból beszél, amelyek tematikája érintkezésben van a *leendés*, a *szökés* és az *állat* fogalmi terével, s ennek köszönhetően sajátosságuk egy ún. narratív ökoton, amelyet a szabad függő beszéd használata és a metastabil írásmód jellemez. Valamint Annie Ernaux is szívesen hivatkozott példája, a szerző által behozott innovatív fogalom itt a „dinamikus emlékezet” (112). A könyvnek már kifejezetten az irodalmi szférát felrajzoló részében a következő „műfaji” (de a ha-

Helikon 71 (2025) 1

DOI: 10.57226/Hel.2025.1.9

gyománys műfajfogalmakat meg is borító) alfejezeteket találhatjuk meg: *A történelem fikcionalizálása – történelmi regény, életrajzi regény; Városi regény; Polár; Az Én írásai: önéletrajz és önfikció; Az irodalom emlékezete: műfajok, stílusok és az irodalom-történet újrabasznoítása.*

Visszatérve a közös pontokra: más, jól ismert deleuze-i fogalmak is terütekre kerülnek a kötetben, mint amelyek összetartják a fentebb említett írói (élet)műveket: ilyen a *rizóma*, amely az agy sajátos, minden hierarchiát nélkülöző működését illusztrálja – például Tolnai Ottó művei kapcsán, a kisebbségi irodalom témájához kötve. A rizóma a sajátos látás- és észlelés jelenségének köszönhetően az egyértelmű modellalkotás, illetve reprezentálás helyett sajátos idő- és térviszonyokat teremtvé jelentkezik, ahol a nomád szubjektum e decentrált, jelentés nélküli térben értelemnélküli affektusokat és perceptumokat hoz létre, ezen kívül „egyszerre matematikai, tengeri, technikai, esztétikai, észlelés-, valamint írás- és olvasásmóddel” (40). Vagy hasonló a világot adó cselekvések *performatív* jellegű kibontása: „Performálni nem más, mint formá(ka)t adni, világo(ka)t elrendezni, úgy szegmentálni, hogy újszerű „kiugrások” tűnjenek fel (azaz *aktualizálódjanak*), melyek képesek „kiállni a valóság próbáját” (51). Ilyen továbbá a *detritorializációs* mozgás (és minden kicsúszó, kitérő mozdulat a reterritoralizációs kísérletek elől), amely szétfeszíti a testeket, határokat, formákat, műfajokat, megdönti a reprezentáció elvét, s a megértést eloldozza a hivatalos intézményi keretektől. A *kép* fonákjaként – többek között Barthesnél – a *hang* vagy a *vokalizmus* is fontos szerepet kap, tudniillik a nyelv belső, érzéki működésének megragadása, és ezen keresztül egy olyan gyakorlat, amely a nyelv személyes rétegének leírásával, különös intenzitásának, metastabilitásának felhasználásával lehetővé teszi jelenségek árnyalatokkal teli megragadását. Végül pedig a *riturnália*, amelynek jelentése a kötet írásaiban nincs egyértelműen definiálva, inkább csak körbetapogatva. Lehet „[...] individuáló folyamat, egyszerre detritorializáló és reterritorializáló dallam, amely a nyelv határára visz, abba a preverbális térségbe, amit áramlatok, erők, vibrációk, sebességek és lassúságok népesítenek be” (120); s ugyanígy, vágylétrehozó hang, állandóan ismételt gesztusok, mozdulás hangjai, tévetegek beszéd.

Általánosságban elmondható, hogy Gyimesi Tímea Deleuze és Guattari filozófiájának felhasználásával nem önkényesen jelöli ki szempontrendszert, hiszen ezek a fogalmak adekvát és releváns eszközkészletet nyújtanak a jelenkori (francia vagy nem francia) irodalom együttes és jellemző sajátosságainak megragadására.

HELIKON
